

Atf / Citation

TOPRAK, F. (2022). "Ali Şir Nevâyî'de Yaşlılık ve Gençlik Düşüncesi". *Gazi Türkiyat*, 31: 1-14.

Geliş / Submitted

15.08.2022

Kabul / Accepted

21.10.2022

DOI

10.34189/gtd.31.001

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'DE YAŞLILIK VE GENÇLİK DÜŞÜNCESİ

Thoughts on Old Age and Youth in Ali Shir Nevâyî's Works

Funda TOPRAK*

Öz

Milletlerin büyük şairleri vardır bu şairler ile milletler geleneklerini devam ettirir ve geleceğini tanzim ederler. Türkçe bayrağını 15. yüzyılım burçlarına diken Türk edebiyatının önemli şair ve düşünürlerinden Ali Şir Nevâyî de bu anlamda geleneğin devamı ve geleceğin kurulmasında Türk Milleti için önemli önderlerden biridir. Onun şiirdeki başarısı sadece mükemmelle ulaşan şekilden öte; anlamdaki derinlik, düşüncelerini aktarmadaki yalınlık ve özgünlükte yatar. O her şeyden önce tasavvufun insan-ı kâmilini Türk düşüncesiyle harmanlamış ve ortaya kendisinden sonrakiler için örnek olabilecek bir insan anlayışını da ortaya koyabilmiştir. İnsan hayatının dönemlerinden gençlik ve yaşlılık da onun bu insan-ı kâmil bulma düşüncesiyle sıkça değiştiği konuların başında gelir. Nevâyî gençliği, değerinin bilinmesi gereken önemli bir dönem olarak görür; ona göre gençlik boşa geçirilmemelidir. Yaşlılık ise daha çok fiziksel özelliklerin değişmesiyle birlikte bir olgunluk dönemi olarak düşünüldüğünden ibadet ve takva, insanlardan uzaklaşma yılları olarak algılanır. Nevâyî yaşadığı toplumun yanlış yönlerini de şiirlerine eleştiri konusu olarak yansıtabilmiş bir şairdir. Onun şiirinde, döneminde yaygın olarak görülen yaşlıların gençlere özenmesi, onlarla birlikte olmak istemesi gibi durumlar özgün metafor ve benzetmelerle eleştirilmiş, yaşına uygun davranmayan yaşlıların düştükleri komik durumlar da ele alınmıştır. Bu çalışmada Nevâyî'nin eserlerinde tespit edilen örneklerle onun gençlik ve yaşlılık dönemlerine bakışı ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâyî, yaşlılık, gençlik, şiirde insan ömrü

Abstract

Nations have great poets and they, with these poets, continue their traditions and arrange their future. Ali Shir Nevâyî, who had planted the Turkish flag on the bastions of the fifteenth century, is one of the important poets and thinkers of Turkish literature in terms of the continuation of the tradition and establishment of the future. His success in poetry not only depends on his perfection but also on his deepness in meanings, simplicity, and originality in conveying his thoughts. First of all, he blended the human heritage of Sufism with Turkish thought and was able to put forward an understanding of people who could be an example for those who came after him. The concept of the old age and youth, which are periods of human life, is also at the top of the issues that he frequently touches upon with the idea of finding this human being. Nevâyî sees youth as an important period that should be valued. According to him, youth should not be wasted. Since old age is considered a period of maturity with the change of physical characteristics, worship and piety, are also perceived as

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. fundatoprak@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8036-8515

years of distancing from people. Nevāyî is a poet who has been able to reflect the wrong aspects of the society, he makes these topics as a subject of criticism in his poems. In his poems, situations such as the emulation of the elderly to the young and the desire to be with them, which were common in his time, were criticized with original metaphors and analogies, and the funny situations of the elderly who did not behave appropriately were also discussed. In this study, the examples identified in Nevāyî's works and his view of youth and old age will be examined by considering them.

Keywords: Ali Şîr Nevāyî, Old Age, Youth, Human Life in Poetry

GİRİŞ

Jean Jacques Rousseau “gençlik, bilgeliği öğrenme, yaşlılık da uygulama dönemidir” diyor. Sanatın ve felsefenin temel konusu insandır. İnsanın yaşamı süre ile kısıtlandığından yaşam döngüsü çocukluk, gençlik olgunluk ve yaşlılık gibi dönemlerle anlatılagelmiştir. Bazen de metafor olarak bu döngü mevsimlerle özdeşleştirilmiş çocukluk ve gençlik baharla, yaşlılık ise sonbahar ve kışla ifade edilmiş, insan yaşamının ilk dönemleri merdiven çıkmaya son dönemleri ise merdivenden inmeye benzetilmiştir. Tüm insanlık için ortak olan bu benzetme ve metaforların gençlik ve yaşlılık dönemlerini birbirine zıt kavramlar olarak almaları elbette tesadüf değildir. Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayette insanın bu yaşam döngüsü vurgulanır. Örneğin Rûm Sûresi 54. ayette “Sizi güçsüz bir halde yaratan, güçsüzlükten sonra size kuvvet veren, kuvvetli döneminizden sonra sizi tekrar güçsüz ve saçı başı ağarmış ihtiyar hâline getiren Allah’tır. O, dilediğini yaratır. Çünkü O, her şeyi hakkıyla bilen ve her şeye gücü yetendir”¹ buyurularak insanın çocukluk dönemi güçsüzlük, gençlik yılları kuvvetlilik, saçı başı ağarmış ve güçsüz hali ise yaşlılık olarak tanımlanırken bütün bu dönemlerin iradesinin yaratıcıda olduğu vurgulanır. Yine Kur’an-ı Kerim’de ana babaya itaat, yaşlılara hürmet kesin olarak emredilen hususlardandır (İsrâ Sûresi 23. Ayet). Bu sebeple özellikle İslamî Türk Edebî metinlerinde de yaş kavramı sıklıkla üzerinde durulan konulardandır. Hatta Türk edebiyatında yaşname adı verilen özel bir türle insan yaşamının dönemleri, doğumdan ölüme kadar olan serüveni anlatılmıştır. Yaşnameler de kendi içerisinde 1. Bütün insanları konu edinen yaşnameler 2. Kızları/kadınları konu edinen yaşnameler 3. Şairlerin kendi özel hayatlarını ele aldıkları yaşnameler 4. Sosyal tenkit konulu yaşnameler 5. İnançla ilgili yaşnameler (Kaya 2012: 574 vd.) gibi sınıflandırmalarla ele alınmıştır. Edebiyatımızda ilk yaşname örneği olarak Hoca Ahmed Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’indeki şiiri kabul edilir. Yine Kutadgu Bilig’de de insan ömrü ve yaş kavramı pek çok beyitte ifade edilmekle birlikte buradaki beyitlerin yaşname olup olmadığı da tartışılmaktadır. Kaya, bu örnekleri yaşname olarak kabul etmezken (Kaya 2012) Nalbant ise konuyla ilgili çalışmasında “Kutadgu Bilig’deki yaşla ilgili beyitlerin çokluğuna rağmen bu beyitlerin tamamının yaşname formunda olduğu söylenemez. Bununla birlikte 361.-377. beyitler arasında yaş aralıkları açık açık belirtilerek 1097.- 1099. beyitler arasında ise yaşa bağlı olarak vücutta meydana gelen değişiklikler ön plana çıkarılarak bir

¹ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3463/54-ayet-tefsiri>

yaşname ortaya konmuştur” diyerek özellikle yaşnamelerde görülen “merdiven” metaforunun da kullanılmış olması dolayısıyla Kutadgu Bilig’de yaşnamelerin tesirinde bir sözlü geleneğin devamının görüldüğü sonucuna varmıştır (Nalbant 2016).

Türk edebiyatının abide şahsiyetlerinden Ali Şir Nevâyî şiirlerinde yaşlılık ve gençlik karşılaştırmasını sıklıkla kullanır. Onun küçük bir yaşname örneği sayılabilecek bir şiiri Hayretü'l Ebrâr'da geçmektedir. Bu şiirinde Nevâyî insan ömrünün dönemlerini onar yıllık dönemlerle ele almış, on yaşından başlayarak yüz yaşına kadar olan süreyi özellikleriyle birlikte saymıştır. Nevâyî, on yaşına kadar çocukluktaki gafleti ve bağımlılığı, yirmili yaşlarda sarhoşluk ve cehaleti görürken otuzlu ve kırklı yaşlarda mutluluk ve eğlenceli yılları saymaktadır. Burada kendi ömrü için durumun böyle olmadığını da söylemeden geçmez. İnsan için olgunluk ve ilerleme, gelişme yaşı olarak elli yaşı alırken bu yaşta olgunlaşmayanların altmışlı yaşlarında kötü durumlara düşeceklerini belirtir. Yetmişli ve seksenli yaşların ibadet etmekle geçirilmesi gerektiğini, ibadet ve takva ile geçirilmeyen bir ömrün değersizliğini de vurgular.

*ongaça gaflet bile pā-bestlık
cehl yirmigeçe vü mestlık
otuz u kırk içre irür 'ayş u kām
veh ki maña ol dağı irdi harām
kılmadı illigde terakkî kişi
altmış u barça tenezzül işi
yitmiş ara vācib irür turmagıñ
siksen ara farzdur olturmagıñ
toksan eger boldı yıkılmak kirek
yüz ara cān terkini kılmak kirek
'ömr irür takoā vü tā 'at üçün*

Tiñri buyurganga itā 'at üçün (HE: 3295/3296/3297/3298/3299/3303)

“İnsan, on yaşına kadar gaflet ile başkalarına bağımlı, yirmiye kadar ise cahillikle sarhoştur. Otuz ve kırk içinde eğlence ve mutluluk zamanıdır, yazık ki o da bana haram oldu. Elli yaşına geldiğinde ilerlemeyen kişi altmış yaşına geldiğinde düşkünlüğe uğrar. Yetmiş yaşında ayakta durman seksen yaşında ise oturman farzdır. Eğer doksana ulaştıysan yatmalı yüz yaşında da canı terk etmek lazımdır. Ömür takva ve ibadet, Tanrının buyruğunu yerine getirmek içindir.”

Ali Şir Nevâyî Bedâyî`u'l-Vasat Divânı'nda on sekiz yaşındaki sevgilisine yazdığı aşağıdaki beyitlerle belirli bir yaş için söylenmiş şiirlere de bir örnek vermektedir.

*on sekiz miñ 'âlem âşûbı eger başındadır
ni 'acab çün serv-i nâzım on sekiz yaşındadır
dise bolgay kim yana hem on sekiz yıl hüsnî bar
on sekiz yaşında munça fitne kim başındadır
on sekiz yıl dime yüzseksen yıl olsa ol durur
hüsn şâhı bu belâlar kim köz ü kaşındadır (BV: 156/1,2,3)*

“Eğer on sekiz bin âlemin karmaşası başında olsa şaşılır mı çünkü nazlı selvim on sekiz yaşındadır. On sekiz yıl güzelliği var denilse olur bunca fitne on sekiz yaşında onun başındadır. On sekiz yıl demeyin yüz seksen yıl olsa da kaş ve gözünde bu kadar belalar olan güzelliğin şahı O'dur.”

Nevâyî'de yaşlılık ve gençlik bir takım metaforlarla karşılaştırılmaktadır. Zamanın geçişi bir okun kirişten çıkıp yay gibi vücuda ulaşmasına benzetilir, yaşamın altmışlı ve yetmişli yaşlara gelmesi ise feleğin altı yönden düşmanlığı olarak görülür. Tabii burada altı cihet kavramının Kur'an-ı Kerîm kaynaklı olduğunu belirtmek lazımdır. “Bir varlığın duyular yoluyla belirlenmesinde cihet hakiki ve izâfî olmak üzere iki kısma ayrılır. Üst ve alt cihetler hakiki, sağ, sol, ön ve arka cihetler de izâfî veya gayri hakiki ciheti teşkil eder. Her cisim için sonsuz cihetlerin tasavvur edilebileceği belirtilmekle birlikte genellikle altı cihetin bulunduğu kabul edilir. Bu cihetler varlıklarda izâfî olup birine göre üst olan diğerine göre alt olabilir. Feleklerin belirlediği cihetler değişmediğinden bunlar hakiki cihet sayılmış, feleklerin üst noktası ile alt noktasının ötesinde bir üst ve alt cihet tasavvur edilmemiştir ” (Yavuz <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihet-kelam> (15.08.2022).

*irür hayâtın ok yañlıg ötmekige delil
kişi ki ya kibi kadga 'asâdın itti kiriş
'adüvdür altı cihetdîn maña çu yitti felek
ni sûd yaşım eger altmış u ger yitmiş (FK: 254/4-5)*

“Yay gibi boya asadan ulaşan kiriş, hayatın ok gibi geçmesine delil gibidir, yaşımın altmış ya da yetmişe ulaşmasından ne fayda?”

Yine Nevâyî yaşlılık ve gençlik için mevsim metaforlarını kullanır, gençliği bahara orta yaşlılığı sonbahara, yaşlılığı ise kışa benzettiği aşağıdaki beyitlerinde ömründe bahar ve kış aylarının mutluluğunu yaşayamadığından da şikâyet etmektedir.

*yigîtlîk oldı bahâr u kühûlet oldı hazân
dîgen bu sözni karılığını kışka ohşatmış
ni kış neşâti maña kaldı ni hazân ni bahâr
bahârıma çu hazân koydı yüz hazânıma kış (FK: 254/6-7)*

“Gençlik bahar, orta yaşlılık sonbahar diyen bu sözüyle yaşlılığı da kışa benzetmiş, bana ne kışın, ne sonbaharın ne de baharın sevinci kaldı çünkü baharıma sonbahar, sonbaharıma da kış yüz koydu (ele geçirdi).”

Ali Şîr Nevâyî için yaşlılık, gençlik genellikle aynı beyit içerisinde karşılaştırmalı biçimde ele alınır. Onun eserlerinde gençlik geçici bir durum olarak görülürken yaşlılık ibadet ve takva ile geçirilmesi gereken zamanlar olarak değerlendirilir. Nevâyî herkesin yaşadığı yaşın değerini bilmesi gerektiğine inanır, bu nedenle gençlere özenen, onlarla birlikte olmak isteyen yaşlıları da sert bir biçimde eleştirir. Bu çalışmada onun gençliğe ve yaşlılığa bakışı ana düşünceler temelinde ele alınarak örneklendirmeye çalışılacaktır.

1. YAŞLILIK VE GENÇLİK ZİT DURUMLARDIR

Nevâyî için gençlik değerli ve önemlidir, bu sebeple o, gençliği güneşe, bahar güllerine ve bahar mevsimine benzetirken yaşlılık akşama hatta karanlık geceye, sonbahara benzetir.

*min salâh u 'âfiyet 'ışkıñda terk itken karı
sin cefâ vü zulm katlimğa şî'âr itken yigit (BV: 81/6)*

“Ben, rahatı ve huzuru senin aşkında terk eden yaşlı; sen, cefa ve eziyetle benim katlimi amaç edinen genç”

*sin kuyuş yañlıg yarup subh-ı şebâb eyyâmuda
bizge tün dik tireliğ kısmet karılığ şâmuda (FK: 20/1)*

“Sen, gençliğin sabah vaktinde güneş gibi parlarken bize gece gibi bir karanlığın akşamında yaşlılık kısmettir.”

*her niçe tirseñ yigîtlîkniñ baharı güllerin
bir hazân-ı şeyb ü âh-ı hasretiga arzımas (NİD: 153/3)*

“Her ne kadar gençlik baharının güllerini toplasan yaşlılığın sonbaharına ve hasretin ahına denk gelmeyecektir.”

Aşağıdaki ilginç beytinde Nevâyî, yaşlıların gençlere özenip renkli giysiler giymelerini kuru bir ağaca yaprak ve dal bağlamaya benzetir. Burada yaşlılık kuru ağaç metaforuyla verilmiştir.

kuruk yıgaçka irür bağlamak şikûfe vü berg

karı ki istese kiymek kızıl yaşıl hil'at (FK: 73/4)

“Yaşlının yeşil ve kırmızı giymek istemesi, kuru ağaca yaprak ve çiçek bağlamaktır.”

Nevâyî’de ömründen şikâyet eden biri için ömrün uzun olsun demek ona dua değil bedduadır. Kendisi de bu anlamda uzun ömrü istemediğini dile getirmiş olur.

nî turfe iş ki birev çun tarıktı 'ömrüdün

dise uzun yaşa kargışdur aña bu alkış (FK: 254/8)

“Ömründen bıkmış birine birinin uzun yaşa diye dua etmesi onun için dua değil bedduadır, bu nasıl bir iştir?”

2. GENÇLİĞİN GÜZELLİĞİ VE DEĞERİ YAŞLANINCA ANLAŞILIR, GENÇLİK GEÇİCİDİR

Nevâyî gençliği, kaybedilince değeri anlaşılan güzel ve önemli bir zaman dilimi olarak görmektedir. Gençlik, her an elden gidebilecek çabucak geçen bir dönem olduğu için bu konudaki hatırlatmalarında özellikle emir kipini tercih eder, gençliği bahar mevsimine benzetirken gençliğin aşk çağı olduğunu da özellikle vurgular.

tut yigitlikni ganîmet kim karıgaç añladım

kim yigitler 'ışkı bar irmiş yigitlik çağı hûb (BV: 48/6)

“Gençlikte aşkın varlığını ve gençlik vaktinin güzelliğini yaşlanınca anladım gençliğin kıymetini bil.”

hem yigitlik hem bahâr eyyâmını tut mugtenem

bâde vü sâkî için kılmakka terk-i nâm u neng (BV: 338/8)

“Şarap ve saki için herşeyden vazgeçince hem gençliğin hem de bahar günlerinin değerini bil.”

mest olup bir dem şebâb eyyâmını tut mugtenem

kim yigitlik dem-be-dem ötmekdedür eyyâm ara (FK: 22/3)

“Sarhoş olup bir an gençlik günlerini fırsat bil çünkü günler içinde gençlik an be an geçmektedir.”

Nevâîğa çü ganimet durur yigitlik demî

yigitler ilgidin iç tâ ki bolgay imkânûñ (NŞ: 342/9)

“Nevâî için gençliğin bir anı bile ganimet olduğu için imkanın olursa gençlerin elinden iç”

Gençliğin geçiciliğinin farkında olmayanlar gereksiz bir gurur gösterirler, bu durumu Nevâî iki zıt benzetme ile verir. Gençlerin vücutlarının dimdik olmasıyla benzettiği ok metaforu karşısına yaşlıların boylarının eğilip yaya dönmesi metaforunu feleğin bir cilvesi olarak okuyucusuna sunarken aslında gençlere de gururlarının yersiz olduğunu hatırlatmak ister.

ni rāst kadd bile magrûr siz yigitler kim

sipihri iyler ol oklarını mîsli-yalar küj (BV: 222/2)

“Siz gençler dimdik boylarınızla nasıl da gururlanırsınız ancak felek o okları (ok gibi vücutları) yaylar gibi eğri yapar.”

Hudâî üçün kılınî iy pârsâ yigitler şükr

ki sizge cürm ü günehdin Hudâ nîgeh-bāndur (FK: 136/8)

“Ey dindar gençler, Allah için şükredin çünkü sizi suç ve günahattan koruyan ve gözeten Allah'tır.”

Nevâî itti yigitlik meger vefâsızlık

ki kıldılar kariban kadni bî-nevâlar küj (BV: 222/7)

“Nevâî yaşlanınca merhametsizler onun boyunu (vücudunu) eğerek vefasızlık ettiklerinde gençlik de kayboldu.”

Yukarıdaki beyitte ise Nevâî yaşlılıktaki güçsüzlük durumunu gençlerin vefasızlığı ile karşılaştırır. Ona göre yaşlılığın göstergelerinden olan vücudun eğilmesi vefasızlık sebebiyledir.

3. YAŞLANINCA PIŞMANLIK FAYDA ETMEZ

Nevâî, her ne kadar gençliği övse de onun asıl düşüncesi gençlik zamanlarının ibadet ve takvayla geçirilmesi gerektiğidir. Bu durumun gerçekleşmediği durumlarda derin ve büyük bir pişmanlık duyan şair, bu pişmanlık duygusunu şiirlerinde sık sık dile getirirken aslında zamanın kıymetinin bilinmesi gerektiğine de dikkat çeker. Nakşibendiliğin de temel ilkelerinden olan “*huş der dem*” yani anı yaşayıp, yaşanılan anı en iyi şekilde değerlendirmek düşüncesi, onun gençliğe ve yaşlılığa bakış açısını etkilemiştir denilebilir. Şu beyitlerde bu duygu ve düşünceleri görmek mümkündür.

karıdım 'isyân ara imdi peşimânlig ni sûd

kâşki kulsam idi takvî yigitlik çağıda (BV: 560/6)

“Asilikle yaşlandım artık pişmanlık ne fayda verir keşke gençlik vaktimde ibadet etseydim.”

İy Nevâyî sin dik itkey zâyi ' eyyâm-ı şebâb

sûdı yok encüm kibi eşk-i nedâmet şâm-ı şeyb (NİD: 61/7)

“Ey Nevâyî, ömrünü senin gibi boş yere harcayan için yaşlılığında pişmanlık gözyaşlarını yıldız gibi dökmenin faydası yoktur.”

bolmadı tâ'atga ham kaddîñ yigitlikde ni sûd

kılsa her dem cilve-ger bir serv-i hûrî-zâd kadd (NİD: 110/6)

“Her vakit bir selvi boylu huri işve gösterse de gençlikte dik vücudun ibadet için eğilmedikten sonra ne fayda?”

yigitlikde kişi kılmasa itâ'at-ı emr

ni sûd çün karıdı niçe kim peşimândur (FK: 136/10)

“Gençliğinde insan emre itaat etmese (Allah'ın emirlerini yerine getirmese) yaşlanınca ne kadar pişmanlık duysa da ne fayda?”

4. YAŞLILAR İBADETLERLE MEŞGUL OLMALI, GENÇLER GİBİ DAVRANIP GÜLÜNÇ DURUMA DÜŞMEMELİDİR

Ali Şir Nevâyî yaşlanan insanların gençlere özenip şarap içmesini eleştirir, ona göre asıl yigitlik, gençliğe tövbe edip ibadet ve takva ile ömür geçirmekle mümkündür. Burada yaşlanınca şarap içenleri müslüman kabul etmeyerek hristiyanlarla karşılaştırır. Yaşlılıkta sadece zühdü ve insanlardan uzaklaşıp ibadet etmeyi öneren şair süsü ve gösterişi de yaşlılar için uygun bulmaz.

'ömr illigge çü yitti yene iligdîn imes

yağılık Tiñrige vü emrîga nâ-pervâlık

kim yigitlikke kılur tevbe yigitlik oldur

karı bulgar sakalın kılsa kadeh-peymâlık

Tiñridin korkmay ol kim karıban bâde içer

yahşırakdur bu müselmânlığdın tersâlık

karılıkda iki iştin kişi bar ilge 'azîz

biri zühhd ü birisi halk ara nâ-peydâlık

ey Nevâyî karıdın gûşe tutup tâ'at kıl

bolmayın har diseñ eyleme bezm-ârâlık (NŞ: 316/3, 4,5, 8)

“Ömür elli yaşa ulaştı, yine de Tanrı emrine uymamak ve düşmanlık insanın elinde değildir, gençliğe tövbe etmek asıl yiğitliktir, yaşlı kadeh sunsa sakalını kadehe bulaştırır, Tanrıdan korkmadan yaşlandığı halde şarap içer böyle müslümanlıktansa hristiyanlık daha iyidir. Yaşlılıkta iki şeyden insanlara yücelik hasıl olur, birisi zühhd diğeri ise insanlara karışmamak uzlette yaşamaktır. Ey Nevâyî yaşlandın, bir köşe tutup ibadet eyle, aşağılanmak istemiyorsan süslenme”

çü kadd işildi 'asâ birle bolmas dağı tüz

işitse tüz aña yir künc-i beytü'l ahzândur (FK: 136/5)

“Vücudun eğilirse asa ile düzelmez gerçeğı duymak isterse onun yeri hüznler kulübesidir (Hz. Yakub'un çile evidir).”

Yukarıda örnek olarak alınan beyitte Nevâyî, Hazret-i Yakub'a telmihte bulunur, onun oğlu Yusuf'tan ayrılınca çektiğı acıyı ve insanlardan uzaklaşmasını kendisi ve tüm yaşlılar için özdeşleştirir. Vücudun asa gibi dimdik olduğu gençlik zamanları geride kalmıştır, artık asa bile onun düzelmesi için yeterli gelmediğinden Hazret-i Yakub gibi uzlete çekilmek gerektiğini vurgular.

karı yigitler işin çün kılur irür mebhût

yigît karılar işin pîşe kılsa nâ-dândur (FK: 136/3)

“Yaşlının gençlerin işini yapmasına şaşılır, gencin de yaşlıların yaptığını yapması cahilliktir.”

Ali Şîr Nevâyî'nin şiirlerinde toplumsal eleştiri sıkça görülen özelliklerdendir. Dönemin bazı kültürel davranışları da bu bağlamda ele alınır. Onun yaşadığı çağda ondan öğrendiğimize göre yaşlı insanlar sakallarını boyamakta, böylece daha genç göründüklerini düşünmektedirler. Bu durumu Nevâyî aşağıdaki mısralarda beyazlayan yeşil bitkilerin tekrar yeşeremeyeceğı örneğı ile verir. Yaşlıların içki içmesini de eleştirirken onların içkiden dolayı yüzlerinin kızarmasını allık sürerek yanaklarını renklendirenlerle benzetir.

şebâbnûñ hevesidin sakalını reng itme

akarsa sebze kökermek ni imkândur (FK: 136/2)

“Gençliğe özenip sakalını boyama, yeşil ağarırsa yeniden yeşermesinin imkanı yoktur.”

karı kızarsa içip bâde bardur andak kim

yüziğe gâze bile zâl istegey humret (FK: 73/3)

“Yaşlı, şarap içip sarhoş olursa yüzüne kızıl meyveden kırmızılık ile allık ister.”

baş akardı ‘uzlet evlîdür ki ol kâfur ile

savutur ol kim yigitler bezmide kirgey karıp (FK: 58/8)

“Saç ağardı bir köşeye çekilmek daha iyidir yaşlanıp o kâfur ile (beyaz saçlarıyla) gençlerin meclisine girse orayı soğutur.”

Yukarıdaki beyitte de Nevâyî, saçların ağarmasını kâfura benzetir beyaz çiçekleri olan bu bitki ile saç özdeşleştirilir, yine gençlerin meclisine yaşlıların girmesinin orayı soğutacağı düşüncesi vurgulanır ki burada da yaşlıları ve gençleri aynı ortamlarda düşünmediğini görmek mümkündür.

sa ‘adet ehli idi ol yigit ki iyilemedi

yüzini dâdı bile tîre şu ‘le-i şehvet (FK: 73/8)

“Yüzünü şehvet ateşinin dumanıyla karartmayan o genç, mutlulardandır.”

karığa tövbe vü ta ‘at kirek şî ‘âr olsa

özün yigit yasasa iyler öziğe töhmet (FK: 73/6)

“Yaşlı için tövbe etmek ve ibadet lazımdır, kendini gençmiş gibi hazırlasa kendine eziyet eder.”

5. YAŞLILAR GENÇLERE AŞIK OLMAMALI, ONLARLA BİRLİKTELİK İSTEMEMELİDİR

Yaşadığı çağın sosyal hayatına bir ayna tutan Nevâyî, özellikle sosyal eleştiriyi şiirlerinde yer yer ele alır. Onun eleştirdiği şeylerden biri de yaşlıların gençlere aşık olmaları, onlarla bir birliktelik istemeleridir. Ona göre bu durum bir belâ, bir düşkünlük, bir rezillik demektir. Kendisini de örnek verdiği bu beyitlerde bir yaşlının bir gence aşık olması yaşlılar için gülünç durumlara düşmek, dinini kaybetmek gibi tehlikeleri de beraberinde getiren bir durumdur. Onun Fevâidü’l Kiber adlı divanında “yigit” redifli bir gazeli de bu ana fikir üzerine yazılmıştır denilebilir.

karıgan çağda bir meh-veş yigitke mübtelâ boldum

özüm öz cânıma bî-dâd kılmakdın belâ boldum (BV: 421/1)

“Yaşlandığım vakit bir ay yüzlü gence tutuldum, kendim kendi canıma adaletsizlik ederek onu bir belaya düşürdüm.”

karıgan vaktde bir tıflga şeydâ boldum

kim gamıdın karı vü tıfl ara rüsvâ boldum (BV: 430/1)

“Yaşlandığım zaman bir çocuğa aşık olunca onun derdinden yaşlı ve çocuklar içinde de rezil oldum.”

Nevâî dik karıganda yigit bolsam tañ irmes kim

karıgan çağda bir meh-veş yigit şeydâsı bolmuş min (BV: 499/7)

“Yaşlanınca bir ay yüzlü gencin delisi olduğumdan Nevâî gibi yaşlanınca genç olsam şaşılmaz.”

dîn ehli içre miñ karmı iylediñ esîr

küfr ehli içre sin kibi bar mu ikin yigit (FK: 84/4)

“Ben yaşlıyı inananların içinde eser ettin, kafirlerin içinde sen gibi bir genç var mıymış?”

ol nâ-tüvân karıga ni mümkün karâr u sabr

kim alsa dîn ü cāmıga körgüzse kın yigit (FK: 84/5)

“O genç, dinini alsa ve canına kasetse o güçsüz yaşlı buna nasıl dayanıp sabretsin?”

lutf iyle karılarga diseñ kim uzun yaşay

kim karımas ‘ıyân kılıban yüzge çin yigit (FK: 84/6)

“Uzun yaşayayım diyorsan yaşlılara lutfeyle çünkü yüzüne kıvrımlı saçını gösteren genç yaşlanmaz.”

‘ışk ârzûsını kılur ol nev-cevân sarı

otka salur özin yana bu nâ-tüvân karı (FK: 626/1)

“O gence aşık olan bu güçsüz yaşlı yine kendini ateşe atmaktadır.”

diseñ karıp bolaym zühd ü ‘âfiyet birle

meger ki bolmağasin âşinâ yigitlerge (NŞ: 28/3)

“Dünyadan el etek çekip rahat içinde yaşamak istersen gençlere meyl etme.”

tiler iseñ karılığ ‘izz ü rütbesini meger

könülni birmegesin dil-rübâ yigitlerge (NŞ: 28/4)

“Yaşlılığın yücelik ve değerliliğini ararsan gönül alan gençlere gönlünü verme.”

karıban kılma yigitler sohbetin her dem heves

kim karını istemes bezm ehliğa dâhil yigit (BV: 80/7)

“Yaşlanınca gençlerle birlikte olmayı arzulama çünkü meclisteki genç yaşlıyı istemez.”

karılığ ister iseñ karıların hürmet tut

karıdñ erse yigitlerdin isteme sohbet (FK: 73/3)

“Saygı istiyorsan yaşlılara saygılı davran, yaşlandın ise gençlerle birliktelik arama.”

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere yaşlılıkta yücelik ve değer görmek, zühd içinde yaşamak, dinini kaybetmemek isteyen yaşlı insanlar, gençlerden uzak durmalı ve onlara aşık olmamalıdır.

6. GENÇLİĞİN SARHOŞLUĞUNDAN PİR KURTARIR, ASIL YOLCULUĞA HAZIRLANMALIDIR

Ali Şir Nevâyî, Nakşibendilik yolunu kendisine seçmiş bir şairdir, o sebepledir ki şiirlerinde sık sık tasavvufî metaforları kullanır. Bu anlamda manastır, pîr, muğbeçe sembollerini şiirine taşır. Gençliği sarhoşluk haline benzetir ve bu durumdan pîr sayesinde kurtulabileceğini düşünür, yaşlı veya gençlerle yakınlık kurmayı da doğru bulmadığı bir diğer beytinde ise yine manastırın pîrine sığınmayı önerir. Her iki beyitte de aslında tasavvuf yoluna girmenin önemine değinilmektedir.

ey Nevâyî meger ilgiñni tutup çikkey pîr

kim yigitlik humınıñ dürdığa muhkem battıñ (NŞ: 340/9)

“Ey Nevâyî, gençlik şarabının tortusuna iyice battın seni sadece elinden tutup pîr çıkarır.”

özüñni mug-beçe vü pîr-i deyr cānibi çik

tutar iseñ karı yahut yigit birle ülfet (FK: 73/8)

“Yaşlı veya gençle yaklaşırsan kendini manastır pirinin yanına doğru çek.”

Nevâyî fena makamını bir yol metaforuyla ele aldığı aşağıdaki iki beytinde saçların ağarmasını ve dişlerin dökülmesini yaşlılık ve ölümün habercisi olarak görür, ona göre yolculuğa hazırlanmak gereklidir.

akara başladı baş u töküle başladı tiş

sefer yaragnı kılğıl ki tüşti başına iş

yigitlikim barıban kildi başıma karılığ

fenâ yolıda bu yañılığ imiş barış u kiliş (FK: 254/1,2)

“Saç ağarmaya diş dökülmeye başladı, yol hazırlığını yap, çünkü iş başa düştü, gençliğim gidip yaşlılık başıma geldi, yokluk yolunda geliş ve gidiş böyleymiş.”

SONUÇ

Çağatay Türkçesinin zirve ismi, Türk şiirinin en güçlü kalemlerinden Türkçe bayrağını taşıyan büyük sanatçısı Ali Şir Nevâî, şiirlerinde sık sık yaşlılık ve gençlik temasını işlemiştir. O, insan ömrünün takva ve ibadetle değerlendirilmesi gerektiğine inanır. Gençlik çağlarının değeri bilinmeli ve gaflet uykusundan uyanılmalıdır diye düşünür. Yaşlılıkta gençlere özenmeyi ve onlar gibi davranmaya çalışmayı yanlış bulur, yaşlıların gençlere âşık olmaması hususunda kesin sınırlar çizer aslında topluma ayna tutar. İnsanın yaşam döngüsünü bahar, sonbahar ve kış olarak üç ana evreye ayırır. Boyun eğilmesini asaya, saçların beyazını ise kâfura benzetirken on yaşından itibaren insan ömrünün dönemlerini anlattığı kısa bir yaş şiirini de Hayretü'l Ebrâr'da kaleme alır. Ona göre yaşanan anın farkında olmak yaşamın gayesini anlamak ve öbür dünya için takva ile ömrü geçirmek önemlidir. Nevâî kaynaklarını islâm ve mensubu olduğu Naşşibendiliğe dayandırdığı bir dünya ve ahiret anlayışına inanır. Bu dünyadan el etek çekmek, uzlette yaşamak, takva ve ibadet ile ömrünü geçirmek onun için yaşamda yaşanan anı değerlendirmenin en etkili yoludur. Hayatın evrelerinden gençlik ve yaşlılık onun için bu anlayışla şekillenir. Gençliği güzel ve eşsiz zamanlar olarak görmesine karşın yaşlanınca gençliği arzulayanları da eleştirir. Yaşlılık ömrün sonu ancak meyvelerin toplandığı en verimli geçirilmesi gereken zaman olarak onun mısralarında dile gelir.

KISALTMALAR

- BV: *Bedâyi 'u'l-Vasat*
GS: *Gara'ibü's-Sıgar*
FK: *Fevâ'idü'l Kiber*
HE: *Hayretü'l Ebrâr*
NİD: *Ali Şir Nevâî İlk Divân*
NŞ: *Nevâdirü's-Şebâb*

KAYNAKÇA

- KARAÖRS, M. M. (2016) [2. Baskı]. *Ali Şir Nevâyî Neoâdirü's-Şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, D. (2012). *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* (ed: Hasan Bacanlı, Şerife Işık Terzi). İstanbul: Açılım Kitap.
- KAYA, Ö. (1996). *Ali Şir Nevâyî Fevâ'idü'l Kiber*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KUT, G. (2003). *Ali Şir Nevâyî Gara'ibü's-Sıgar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NALBANT, V. (2016). "Yaşname Geleneği İçinde Kutadgu Bilig ve Kutadgu Bilig'de Yaş Konusu". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13 (4): 179-191.
- ÖZDARENDELİ, N. (2002). *Ali Şir Nevâyî İlk Divân, İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRK, V.-DOĞAN, Ş. (2015). *Ali Şir Nevâyî Hayretü'l Ebrâr*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- TÜRKAY, K. (2002). *Ali Şir Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasat (Üçüncü Divân)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, Y. Ş. (1993). "Cihet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihet-kelam> (15.08.2022).